

Wie gaat er nou naar Libanon om schelpen te verzamelen?

L.J. van Gemert

Who is going to Lebanon of all places to collect shells?

Summary

After a short introduction a chronological survey is given of the literature specifically addressing the marine Mollusca of Lebanon. During two short holidays shells were collected at the coast of Lebanon. Due to insufficient knowledge of the local conditions only 56 species were collected, of which 14 are lessepsian. All species are already known from Lebanon.

A nice surprise was the finding of kitchen waste from a restaurant at the sea side. This waste contained many empty shells of *Spondylus spinosus*, sold as “coquilles St. Jacques”, and to a lesser extent limpets (*Cellana rota*, *Patella caerulea*, *P. ulyssiponensis* and probably also *P. rustica*).

Inleiding

In Libanon zeggen de ouderen ‘bonjour’ en de jongeren ‘hello’. De Franse invloed begon na het uiteenvallen van het Ottomaanse Rijk als gevolg van de Eerste Wereldoorlog. Na de onafhankelijkheid in de Tweede Wereldoorlog is de Angelsaksische taal en cultuur, zoals op veel plaatsen in de wereld, belangrijker geworden.

Mijn vrouw en ik zijn twee keer voor korte vakanties van enkele dagen aan de kust van Libanon geweest. In november 2012 naar Jbail en in mei 2015 naar Batroun. Beide plaatsen liggen niet ver van elkaar ten noorden van Beiroet, dus ver van het zuidelijk deel van Libanon waar Hezbollah met zijn eigen leger de baas is. Er zijn in Libanon 17 verschillende officieel erkende geloofsgemeenschappen, waaronder 12 verschillende christelijke kerken. Deze religieuze groepen hebben onderling afspraken gemaakt over de politieke machtsverdeling.

De mariene Mollusca van Libanon

De eerste publicatie over de schelpen van Libanon is uit het midden van de 19de eeuw (Puton, 1856). In de volgende honderd jaar heeft vooral Pallary (1911, 1912, 1919, 1933, 1938)

geschreven over de schelpen van Libanon. Daarnaast slechts een enkel artikel van een ander (Moazzo, 1931). Met de naam Syrië, vermeld in de titels van de publicaties van Pallary, werden toentertijd het huidige Syrië plus Libanon en Israël bedoeld. Enkele tientallen jaren later volgen – in chronologische volgorde – Spada (1971), Bogi & Khairallah (1987), Bitar & Kouli-Bitar (1998, 2001), Zibrowius & Bitar (2003), Lakkis & Novel-Lakkis (2005), Bitar (2010), Lakkis (2011) La Porta *et al.* (2014). Deze opsomming is zeer waarschijnlijk niet compleet. Onderzoek naar fossiele mariene schelpen van Libanon, o.a. Cooke (1909) en Bosch *et al.* (2015), wordt hier niet in beschouwing genomen.

De reeks recente publicaties van Crocetta *et al.* (2013a, b; 2014) tracht per behandelde groep Mollusca een zo compleet mogelijk beeld te geven van alle aan de kust van Libanon voorkomende soorten. Van de Bivalvia, Polyplacophora, Scaphopoda en Cephalopoda worden respectievelijk 114, 18, 3 en 5 soorten vermeld. Van de Opisthobranchia worden 35 soorten voor Libanon genoemd. Over de rest van de Gastropoda, met ongetwijfeld de meeste soorten, is door Crocetta en zijn co-

Fig. 1. ‘Coquille St. Jacques’ = *Spondylus spinosus* Schreibers, 1793. Bron: voormalige website van restaurant Chez Maguy.

Fig. 2. Zakken en bakken met *Spondylus spinosus* Schreibers, 1793. Foto Wil van Gemert.

Fig. 3. Een bak met schaalhorens: *Cellana rota*, *Patella caerulea* en *Patella rustica*. Foto Wil van Gemert.

auteurs (nog) niet gepubliceerd. Bitar & Kouli-Bitar (1998) vermelden in totaal 298 soorten Mollusca voor Libanon, waarvan 89 tweekleppigen. Darash & Danin (1992) vermelden voor de aangrenzende Middellandse Zeekust van Israël en Sinai in totaal 709 Mollusca, waarvan 476 Gastropoda en 192 Bivalvia. Blijkbaar is er in Libanon nog veel te ontdekken.

Lessepsiaanse soorten, die dus via het Suezkanaal in de Middellandse Zee terecht zijn gekomen, vormen een essentieel onderdeel van de Libanese schelpen (zie o.a. Zenetos *et al.*, 2003). Daarnaast zijn er ook nog andere exotische soorten die bijvoor-

beeld via ballastwater getransporteerd zijn en die tegenwoordig bij de kust van Libanon voorkomen.

Verzamelde schelpen

Ik had vooraf geen enkel idee over de beste locaties voor het verzamelen van mariene schelpen in Libanon. En na afloop heb ik nog steeds geen idee. De vakanties waren kort en de kust is niet overal toegankelijk. En locaties veranderen. Bijvoorbeeld tijdens ons eerste bezoek aan Jbail vonden we in een afgelegen en rommelig hoekje van een stukje strand een paar

Tabel 1. Overzicht van de 14 lessepsiaanse soorten gevonden bij Jbail en/of Batroun (Libanon)

Familie	Soort [naam conform WoRMS]	Literatuur over voorkomen in Libanon (eventueel buurlanden) en opmerkingen
Nacellidae	<i>Cellana rota</i> Gmelin, 1791	Zenetos <i>et al.</i> (2003) vermelden deze soort van Israël; volgens Gofas & Zenetos (2003) komt deze soort ook aan de Levantijnse (Israël, Libanon, Syrië) kust voor
Fissurellidae	<i>Diodora ruppelli</i> (Sowerby I, 1835)	Wordt door Ammar (2004) vermeld van Syrië, als <i>Diodora ruppelli</i> [sic] en van Israël door Zenetos <i>et al.</i> (2003); volgens Gofas & Zenetos (2003) komt deze soort ook aan de Levantijnse (Israël, Libanon, Syrië) kust voor
Trochidae	<i>Trochus erythraeus</i> Brocchi, 1821	Zenetos <i>et al.</i> (2003)
Cerithiidae	<i>Cerithium scabridum</i> Philippi, 1848	Zenetos <i>et al.</i> (2003)
Cerithiidae	<i>Rhinoclavis kochi</i> (Philippi, 1848)	Zenetos <i>et al.</i> (2003)
Cypraeidae	<i>Purpuradusta gracilis notata</i> (Gill, 1858)	Zenetos <i>et al.</i> (2003)
Fascioliariidae	<i>Fusinus verrucosus</i> (Gmelin, 1791)	Lakkis (2005)
Siphonariidae	<i>Siphonaria crenata</i> Blainville, 1827	Zenetos <i>et al.</i> (2003) vermelden deze soort van Israël; volgens Gofas & Zenetos (2003) komt deze soort ook aan de Levantijnse (Israël, Libanon, Syrië) kust voor
Mytilidae	<i>Brachidontes pharaonis</i> (P.Fischer, 1870)	Zenetos <i>et al.</i> (2003); Crocetta <i>et al.</i> (2013a)
Pteriidae	<i>Pinctada imbricata radiata</i> (Leach, 1814)	Zenetos <i>et al.</i> (2003); Crocetta <i>et al.</i> (2013a); een eerder gebruikte naam is <i>Pinctada radiata</i> (Leach, 1814)
Spondylidae	<i>Spondylus spinosus</i> Schreibers, 1793	Zenetos <i>et al.</i> (2003); Crocetta <i>et al.</i> (2013a)
Chamidae	<i>Chama pacifica</i> Broderip, 1835	Zenetos <i>et al.</i> (2003); Crocetta <i>et al.</i> (2013a)
Mactridae	<i>Mactra olorina</i> Philippi, 1846	Zenetos <i>et al.</i> (2003); Crocetta <i>et al.</i> (2013a)
Veneridae	<i>Gafrarium savignyi</i> (Jonas, 1846)	Zenetos <i>et al.</i> (2003); Crocetta <i>et al.</i> (2013a); een eerder gebruikte naam is <i>Gafrarium pectinatum</i> (Linnaeus, 1758)

Fig. 4. *Cellana rota* Gmelin, 1791. Foto Leo van Gemert.

leuke schelpen, zoals *Nassarius gibbosulus* en *N. circumscinctus*. De volgende dag gingen we terug naar dit leuke plekje. Daar troffen we toen een aantal vermoeide mannen met harken en bezems aan die ons breed glimlachend verwelkomden. Ze wezen ons trots op het schoon gemaakte strand. Bij een tweede bezoek enkele jaren later bleek dat op deze plek vakantiehuizen werden gebouwd.

We hebben in totaal slechts 56 soorten gevonden – 33 Gastropoda en 23 Bivalvia – waarvan 14 lessepsiaanse soorten en twee exotische soorten van andere herkomst. De lessepsiaanse soorten worden vermeld in tabel 1, met daarbij de literatuur waarin specifiek Libanon als vindplaats wordt opgegeven. Er wordt daar ook, indien geen specifieke literatuur bekend is, een enkele opmerking gemaakt over vondsten in naburige landen en (indien relevant) over recente wijzigingen in de naamgeving. De resterende 40 soorten zijn alle al bekend van de Libanese kust (o.a. Bitar & Kouli-Bitar, 1998).

Uit de tabel blijkt dat er, voor zover mij bekend, tot nu toe van drie lessepsiaanse soorten tot nu toe geen specifieke vondsten uit Libanon bekend zijn. *Cellana rota* komt in de volgende paragraaf aan bod. Van *Diodora ruppellii* zijn in mei 2015 door ons zeven lege exemplaren bij Batroun verzameld; lengte 10-15 mm. Van *Siphonaria crenata* werd in november 2012 slechts één exemplaar gevonden bij Jbail; lengte 11 mm. Deze drie soorten worden wel impliciet voor Libanon genoemd door Gofas & Zenetos (2003) (zie tabel 1).

De twee gevonden exoten niet afkomstig uit de Rode Zee zijn: *Conomurex persicus* (Swainson, 1821) (Strombidae) en *Ergalatax junionae* Houart, 2008 (Muricidae). Ook deze soorten zijn bekend van Libanon (o.a. Zenetos *et al.*, 2003).

Het restaurant

De enige positieve uitzondering op de verzamelde mollusken betrof het keukenafval van het restaurant Chez Maguy in Ba-

troun. Wandelend in het oude deel van dit stadje ontdekten we bij dat restaurant aan zee enkele grote en uitpuilende zakken en bakken met daarin schelpen (“Krijg nou wat! Ja, dat zijn toch schelpen! Zie jij dat ook? Of ben ik nu gek?”). De plek waar de zakken en bakken stonden was duidelijk privé-terrein. Normaal gesproken ben ik geen held, maar nu was de teleurstelling over de tot nu toe behaalde verzamelresultaten zo groot dat ik het erop waagde. Ik kon altijd nog de domme toerist spelen. Staande bij de schelpen werd ik vanaf een balkon door een vrouw aangesproken met de mededeling dat het “coquilles St. Jacques” betrof. Nu was het heel goed te zien dat het geen mantelschelpen waren, maar één of andere *Spondylus* soort. Ik stond op het punt deze mevrouw streng toe te spreken over de door haar gemaakt fout, toen ik besepte dat ik afhankelijk van haar was voor het verkrijgen van een of meerdere exemplaren van deze schelpen. Er stond ook nog een volle bak met patella-achtigen. Ik heb toen in mijn beste schoolfrans (en voor mij is die school al heel lang geleden) gevraagd of zij niet de goedheid wilde hebben om mij toestemming te geven enige van haar schelpen mee te nemen. Haar antwoord was: “Oui”. Twee dagen later zijn we gaan lunchen in het restaurant en hebben we de ‘coquille St. Jacques’ besteld. Het gerecht bestond uit het onderste deel van een *Spondylus spinosus* met alleen de sluitspier. Geroosterd op een houtskoolvuur en geserveerd met een stukje citroen (fig. 1). De prijs weet ik nog steeds niet omdat de rekening in het Arabisch was.

De zakken en bakken met *Spondylus spinosus* en de bak met schaalhoorns – in beide gevallen gawe en fris uitzijende schelpen, dus duidelijk levend verzameld en zeer waarschijnlijk in de omgeving – zijn afgebeeld in respectievelijk fig. 2 en 3. De schaalhoorns bestonden uit *Cellana rota* Gmelin, 1791, *Patella caerulea* Linnaeus, 1758 en *Patella ulyssiponensis* Gmelin, 1791. Achteraf meen ik ook nog een *Patella rustica* Linnaeus, 1758 op de foto te herkennen (zie fig. 3 bovenaan,

midden). Maar deze heb ik destijds niet opgemerkt en daarom niet meegenomen. Wel een drietal gerolde exemplaren van deze soort gevonden in Jbail (november 2012; lengte 16-27 mm). Een foto van alle 17 exemplaren *Cellana rota* is te zien in fig. 4. Duidelijk is de grote variatie te zien in de dikte en vorm van de donkere radiaalstrepen aan de binnenzijde.

Dankbetuigingen

Dank aan Ghazi Bitar voor de pdf van Zibrowius & Bitar (2003). Ik heb meerdere personen, o.a. Frits Titselaar, lastig gevallen met vragen over de identiteit van de verzamelde *Patella*-soorten. Dank voor hun hulp. En tenslotte dank aan Wikipedia voor de historische en staatkundige informatie over Libanon.

Geraadpleegde bronnen

- AMMAR, I., 2004. Benthic fauna of the Syrian coast - Assessment of the state of migrant and invasive species. – Rapports et Procès-Verbaux des Réunions de la Commission Internationale pour l'Exploration scientifique de la Mer Méditerranée 37: 473.
- BITAR, G., 2010. Impact des changements climatiques et des espèces exotiques sur la biodiversité et les habitats marins au Liban. – Rapports et Procès-Verbaux des Réunions de la Commission Internationale pour l'Exploration scientifique de la Mer Méditerranée 39: 452.
- BITAR, G. & S. KOULI-BITAR, 1998. Inventaire des mollusques marins benthiques du Liban et remarques biogéographiques sur quelques espèces nouvellement signalées. – Mésogée 56: 37-44.
- BITAR, G. & S. KOULI-BITAR, 2001. Nouvelles données sur la faune et la flore benthiques de la côte libanaise. Migration lessepsienne. – Thalassia Salentina 25: 71-74.
- BOGI, C. & N.H. KHAIRALLAH, 1987. Nota su alcuni molluschi di provenienza Indo-Pacifica raccolti nella Baia di Jounieh (Libano) - Contributo I. – Notiziario Centro Italiano di Studi Malacologici 10: 54-60.
- BOSCH, M.D., F.P. WESSELINGH & M.A. MANNINO, 2015. The Ksâr 'Akil (Lebanon) mollusc assemblage: zooarchaeological and taphonomic investigations. – Quaternary International 390: 85-101.
- COOKE, A. H., 1909. On the shell-mound at Sifon. – Proceedings of the Malacological Society of London 8(6): 341-342.
- CROCETTA, F., G. BITAR, H. ZIBROWIUS, D. CAPUA, B. DELL'ANGELO & M. OLIVERIO, 2014. Biogeographical homogeneity in the eastern Mediterranean Sea - III. New records and a state of the art of Polyplacophora, Scaphopoda and Cephalopoda from Lebanon. – Spixiana 37(2): 183-206.
- CROCETTA, F., G. BITAR, H. ZIBROWIUS & M. OLIVERIO, 2013a. Biogeographical homogeneity in the eastern Mediterranean Sea - II. Temporal variation in Lebanese bivalve biota. – Aquatic Biology 19: 75-84.
- CROCETTA, F., H. ZIBROWIUS, G. BITAR, J. TEMPLADO & M. OLIVERIO, 2013b. Biogeographical homogeneity in the eastern Mediterranean Sea - I: the opisthobranchs (Mollusca: Gastropoda) from Lebanon. – Mediterranean Marine Science 14(2): 403-408.
- GOFAS, S. & A. ZENETOS, 2003. Exotic molluscs in the Mediterranean basin: current status and perspectives. – Oceanography and Marine Biology: an Annual Review 41: 237-277.
- LAKKIS, S., 2011. Le zooplancton marin du Liban (Méditerranée orientale). Biologie, biodiversité, biogéographie. – Publications de l'Université Libanaise, Beyrouth.
- LAKKIS, S. & V. NOVEL-LAKKIS, 2005. Benthic populations diversity of soft substratum along the Lebanese coast (Levantine basin, eastern Mediterranean). – In: MEDCORE International Conference, Firenze 10-14 November 2005. [www.medcore.unifi.it/conference].
- LA PORTA, B., L. NICOLETTI, R. MOUAWAD, M. TARGUSI, P. LA VALLE, L. LATTANZI & S. LELLI, 2014. Benthic assemblages along the highly urbanised coasts of Lebanon (eastern Mediterranean Sea). – 45° Congresso della Società Italiana di Biologia Marina, Venezia, 19-23 maggio 2014, Volume dei pre-print, pp. 166-167.
- MOAZZO, [P.]G., 1931. Contribution à la faune malacologique marine des côtes libano-syriennes. Missions du Dr. Gruvel, professeur au Muséum d'Histoire naturelle. – In: A. Gruvel (ed.), Les états de Syrie. Richesses marines et fluviales. Exploitation actuelle – Avenir, Société d'Éditions Géographiques, Maritimes et Coloniales, Paris, 437-453.
- PALLARY, P., 1911. Sur la présence de la petite pintadine de la Mer Rouge sur les côtes de la Syrie. – Bulletin de la Société d'Histoire naturelle de l'Afrique du Nord 2(3): 42.
- PALLARY, P., 1912. Liste des mollusques marins des côtes de la Syrie. – La Feuille des jeunes Naturalistes 42: 171-174.
- PALLARY, P., 1919. Énumération des mollusques marins des côtes de la Syrie. – Bulletin de la Société d'Histoire naturelle de l'Afrique du Nord 10(7): 166-172; 10(8): 175-176.
- PALLARY, P., 1933. Résultats généraux d'une prospection malacologique effectuée en Syrie de 1929 à 1932. – Bulletin du Muséum national d'Histoire naturelle, 2e série 5: 148-154.
- PALLARY, P., 1938. Les mollusques marins de la Syrie. – Journal de Conchyliologie 82: 5-58.
- PUTTON, E., 1856 [1855]. Lettre au docteur Mougeot sur les mollusques de Syrie, envoyés au musée des Vosges par M. le docteur Gaillardot [pp. 219-231]. – In: Mougeot, Rapport adressé à MM. les membres de la société d'émulation sur les objets concernant l'histoire naturelle déposés au musée vosgien pendant l'année 1855. – Annales de la Société d'Émulation du Département des Vosges 9(1): 164-236.
- SPADA, G., 1971. Ritrovamenti malacologici nelle acque di Beirut (Libano). – Conchiglie 7(7-8): 85-93.
- WoRMS: <http://www.marinespecies.org/> (geraadpleegd op 21 februari 2017).
- ZENETOS, A., S. GOFAS, G. RUSSO & J. TEMPLADO, 2003. CIESM atlas of exotic species in the Mediterranean. Vol. 3. Molluscs [F. Briand, ed.]. – CIESM Publishers, Monaco.
- ZIBROWIUS, H. & G. BITAR, 2003. Invertébrés marins exotiques sur la côte du Liban. – Lebanese Science Journal 4(1): 67-74.

Adres van de auteur
leo.van.gemert@planet.nl